

فایده تحقیق در مدنی یا مکی بوده سوره های قرآن

حیدر حب الله

ترجمه: سعید نورا

سؤال^۱: تشخیص مکی یا مدنی بودن سوره‌ها و آیات قرآن مادامی که هدف کل قرآن هدایت، تعلیم و تزکیه انسان است چه فایده‌ای دارد؟

پاسخ: مکی و مدنی بودن آیات در مطالعات قرآنی کاملاً حائز اهمیت بوده و در موارد متعددی نقش آفرینی دارد که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- در زمینه اجتهاد فقهی؛ از این جهت که مکی یا مدنی بودن در شناخت تقدم و تأخر و ناسخ و منسوخ آیات و عدم اشتباه آنها با یکدیگر به کمک ما می‌آید و به جای نسخ ناسخ توسط منسوخ به اشتباه، تعیین مکی و مدنی کمک می‌کند بتوانیم منسوخ را به وسیله ناسخ و به درستی نسخ کنیم.

۲- در زمینه بینش تاریخی از قرآن کریم: به گونه‌ای که سلسله مراتب آیات را به صورت تاریخی درک نموده و بدین ترتیب با روش قرآن در بیان، رصد و تحلیل مطالب و مراحل آن - در وقایعی چون تحریم خمر آنچنان که گفته شده - آشنا می‌شویم. آگاهی تاریخی

^۱ حیدر حب الله، إضاءات فی الفكر والدين والاجتماع ۳: سوال ۴۰۲.

از متن قرآن به درک ساختار این کتاب مقدس کمک می کند چرا که قرآن از واقعیت تاریخی نزول یافته در آن جدا نیست، به ویژه بر اساس دیدگاه شیعه و معتزله در مقابل اشاعره که قائل به حدوث و قدیم نبودن آن هستند.

۳- در زمینه شناخت تاریخ اسلام: وقتی آیات شریفه را به مکی و مدنی و هر کدام را به دوران ها و مراحل دسته بندی کنیم، می توانیم از نص قرآن با توجه به ارتباط آن با تحولات تاریخ اسلام برای درک این اتفاقات کمک بگیریم.

بنابراین، هر کس قرآن کریم را مهمترین و معتبرترین منبع مطالعه سیره پیامبر اکرم (ص) می داند باید با رویکرد تاریخی نزول تدریجی به تعامل با نص قرآن پردازد و آیات آن را با هدف تشخیص تقدم و تأخر و رصد تحولات زمانی مرحله نگاری نماید.

۴- بررسی مکی و مدنی آیات همچنین در پاسخ به برخی اشکالات وارده از سوی منتقدین قرآن به ویژه مستشرقین منتقد که قائل به تأثیر پذیری پیامبر از شرایط محیطی و در نتیجه بشری بودن آنند کمک می کند و برای ابطال این نظریه به طور مثال می توان با مطالعه آیات مکی و تنوع آن ها و همچنین مطالعه آیات مدنی و تنوع آن ها پاسخ داد. بنابراین در جواب کسانی که می گویند: «سوره های مکی با توجه به اینکه که مخاطب آن قریش و عرب اصیل بودند نه اهل کتاب کوتاه بیان شده اند و پیامبر با رفتن به مدینه و ارتباط با اهل کتاب فرهنگ عربی خود را از دست داده است!» مطالعه مکی و مدنی می تواند به ما در کشف نصوص و سوره های مدنی که ویژگی های سوره های مکی را داشته و بالعکس کمک نموده و در نتیجه می توان اثبات نمود که رسول خدا در مکه و در تعامل با عرب های اصیل امی نیز سوره های طولانی را به کار برده اند و پدیده تفصیل بیان صرفاً مدنی نیست.

به همین دلیل بسیاری از شواهد مکی و مدنی به علت وجود ویژگی های مشترک ترجیحی و غیر قطعی اند. نهایتاً می توان گفت فضای کلی آیات مکی عمدتاً اینگونه و آیات مدنی آنگونه است. اما اینها داده هایی عمدتاً غالبی است نه مسائل خط کشی شده ریاضی.

۵- حوزه تفسیر قرآن کریم و ارزیابی روایات شأن نزول: بررسی موضوع مکی و مدنی در قبول برخی از روایات نزول و بطلان برخی دیگر و بالعکس کمک می‌کند، هنگامی که نزول آیه‌ای در مکه برای ما ثابت می‌شود این یعنی بطلان تفاسیری که تناسبی با نزول در مکه نداشته و یا حتی با آن منافات دارد یا به معنای ترجیح روایتی از اسباب نزول بر دیگری است. در اینجا ما باید بین داده‌های تفسیر و داده‌های معتبر تاریخی و تحلیلی برای مدنی بودن سوره یا آیه یا مکی بودن این دو یکی را ترجیح علمی بدهیم. و چه بسیار مفسرینی که می‌بینیم در لابه لای مباحث تفسیری‌شان به علت همین مسائل اختلافی، نظر یکدیگر را به سبب ناسازگاری با مکی و یا مدنی بودن مورد مناقشه قرار داده‌اند.

شاید به همین علت و یا علل دیگر در برخی روایات منقول از صحابه و تابعین و اهل بیت پیامبر شاهد تفاخر به شناخت مکی و مدنی و مکان نزول آیات هستیم؛ گویا شناخت مختصات زمانی و مکانی و محیطی آیات در افزایش شناخت از آیه و ارتباطش با دیگر آیات کمک شایانی می‌کند.

اینها همه به همراه دیگر موارد، مزایای شناخت مکی و مدنی آیات است که یکی از تطبیقات و مصادیق موضوع شناخت تاریخی است که در فهم کتاب خدا به کمک ما می‌آیند.